

Rekordhøy reallønnsvekst – men hva så ?

De siste 5-6 årene har Norge hatt betydelig høyere lønnsvekst enn våre handelspartnere. Økt bruk av oljepenger i årene fremover innebærer at denne tendensen trolig vil fortsette. Det er ikke til å unngå at næringer med utenlandske konkurrenter, deriblant industrien, vil bli rammet av det økte kostnadsnivået. Koordinering i lønnsfastsettelsen, med betydelig innslag av lokal fleksibilitet, gir de beste muligheter til å forhindre at økt kostnadsnivå og økt lønnspress fører til høyere arbeidsledighet på lengre sikt.

Lønnsoppgjøret tegner til å bli et rekordår for norske lønnstakere. Betydelige nominelle tillegg kombineres med lav prisvekst, slik at reallønnsveksten kan bli høyere enn noen gang tidligere. Denne situasjonen er ikke overraskende. De siste årene har arbeidsmarkedet vært relativt stramt, og risikoen for å miste jobben oppfattes som liten av de aller fleste arbeidstakere. Den gode lønnsveksten de senere årene har ikke dempet kravene, men bare ført til at noen grupper synes de har enda mer å ta igjen. Høy lønnsvekst for ledere, og ikke minst enkelte ledes meget høye pensjoner opptjent over få år (mens vanlige arbeidstakere bruker 30-40 år på å tjene opp sin pensjon) har trolig ytterligere forsterket lønnskravene.

Den høye lønnsveksten kommer ikke til å medføre en gjentakelse av den økonomiske utviklingen på slutten av 1980-tallet. Husholdningene er ikke tynget av gjeld som de var da, og staten er også i en mye bedre økonomisk situasjon. Vi har heller ikke en periode med overinvestering bak oss. Men samtidig innebærer den høye lønnsveksten, kombinert med en markert styrking av kronen, en skremmende svekkelse av den kostnadsmessige konkurranseevnen. Sysselsettingen i industrien har falt betydelig de siste årene, og denne utviklingen ser ut til å fortsette. Tapet av arbeidsplasser er ille for dem som rammes, særlig fordi mange av arbeidsplassene er i distrikter med få alternative jobber.

På kort sikt har dette likevel begrensede virkninger for landet som helhet. Derimot er det større grunn til bekymring for utviklingen på lengre sikt. Det høye kostnadsnivået gjør det mindre attraktivt å investere i Norge. Dette kan føre til at viktige industrielle og næringsmessige miljøer blir for små til å kunne bli levedyktige på lengre sikt. Politikernes beslutning om å bruke mer av oljepengene over statsbudsjettet, i tråd med velgernes ønsker, øker presset i norsk økonomi.

Det er dessverre naivt å tro at økt bruk av oljepenger kan gjennomføres uten at internasjonalt konkurranseutsatte næringer blir svekket. Satsing på forskning og utdanning er viktig for vår fremtidige velferd, men det kan ikke forhindre at presset i norsk økonomi skviser ut deler av de konkurranseutsatte næringene. Selektive støttetiltak til enkelt næringer kan redde disse, men dermed også øke trykket på de andre næringene som kanskje i større grad hadde livets rett.

En viktig utfordring fremover blir å forhindre at svekkelsen av konkurranseutsatte næringer går for langt. Til tross for store petroleumsinntekter er vi avhengige av å ha tilstrekkelig omfang av annen internasjonalt konkurranseutsatt virksomhet. Dermed må vi forhindre at høy lønnsvekst undergraver levedyktige internasjonalt konkurranseutsatte virksomheter.

Fra mange hold blir lokal lønnsfastsettelse sett på som løsningen på problemene. Og lokal lønnsfastsettelse har åpenbare fordeler: Når lønnsfastsettelsen skjer på den enkelte bedrift, vil man naturligvis i større grad ta hensyn til lønnsevnene i bedriften. I tillegg kan lønnsoppgjørene i større grad bli brukt til å øke effektiviteten i virksomhetene.

Problemet med lokal lønnsfastsettelse er at en ikke får tatt hensyn til virkningene på resten av samfunnet. Vi vet at høy lønnsvekst i privat sektor leder til høyere priser og høyere rente, og at høy lønnsvekst i offentlig sektor fører til at bevilgningene rekker kortere – det blir mindre velferd for pengene. Men ved bedriftsvis lønnsfastsettelse vil en ikke ta hensyn til disse virkningene – virkningen fra den enkelte bedrift blir jo uansett så liten. Dermed kan lokal lønnsfastsettelse føre til for sterkt lønnspress, noe som over tid vil gi betydelig økt arbeidsledighet.

Ved lokal lønnsfastsettelse kan sterkt lønnspress bare unngås dersom virksomhetene blir stilt overfor klare krav om å holde kostnadene nede. Dette er ikke noe problem innen markeder med sterk konkurranse – bedrifter som gir særlig høy lønnsvekst må sette høyere priser enn konkurrentene, og vil dermed miste markedsandeler. Men det er grunn til å frykte at konkurransen er svak i store deler av norsk næringsliv. Da kan bedriftene velte økte lønninger over i prisene, og det vil være vanskelig å holde igjen i lønnsforhandlingene.

Lokal lønnsfastsettelse innen offentlig virksomhet er også avhengig av at det holdes styring på den samlede lønnsveksten, enten direkte gjennom rammer, eller indirekte gjennom de krav som stilles til virksomheten. Her kan dårlig planlagt lokal lønnsfastsettelse gi meget uheldige virkninger. F.eks. kan lovfestede krav om kommunale ytelser føre til kraftig lønnsvekst i en situasjon der kommuner byr over hverandre i kamp om å få tak i den nødvendige arbeidskraften.

Hva hvis lokal lønnsfastsettelse kombineres med deregulering av arbeidsmarkedet? Et sterkt stillingsvern og høye minimumslønninger blir av og til omtalt som viktige årsaker til den langvarige ledigheten i Europa, med utgangspunkt i en sammenligning med USA, der ledigheten er lavere, stillingsvernet svakere og minimumslønningene er lavere. Det er imidlertid liten faglig støtte for dette synet. Internasjonale sammenligninger tyder på at stillingsvern og minimumslønninger har liten eller ingen virkning på arbeidsledigheten.

Derimot tyder sammenligningene på at sterke fagforeninger og langvarige rettighetsperioder for ledighetstrygd har større betydningen for arbeidsledigheten. Men dette gir mindre rom for enkle håndgrep for å få arbeidsmarkedet til å fungere bedre. Politikerne kan selvfølgelig ikke vedta å fjerne eller svekke fagforeningene, selv om de bidrar til høyere arbeidsledighet. (I tillegg til at fagforeningene også har gunstige virkninger i arbeidsmarkedet, bl.a. ved å sikre enkeltindividers rettigheter.) Varigheten på ledighetstrygden kan endres av politikerne, men her veier sosiale hensyn også tungt.

Hvilke løsninger skal en så velge? Det finnes ingen løsninger som kan forhindre den omstillingsprosess som norsk næringsliv må igjennom når økt bruk av oljepenger bidrar til høyere kostnadsnivå. Men likevel må en sikre at lønnsoppgjøret foregår på en måte som tar hensyn til ”den kollektive fornuft”, slik at omstillingen ikke går for

langt. Dette krever koordinering i lønnsfastsettelsen, ved at de store aktørene innen lønnsfastsettelsen, dvs de store arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene, er sitt ansvar bevisst og sikrer en helhetstenkning om de samlede rammer.

Koordinering i lønnsfastsettelsen behøver ikke innebære at lønningene for den enkelte arbeidstaker bestemmes gjennom sentraliserte lønnsoppgjør med et gitt kronebeløp til alle. I årene fremover må det være større lokal fleksibilitet, og tas større hensyn til tilgangen på arbeidskraft, enn det en har gjort gjennom lønnsoppgjørene på 1990-tallet. Ikke minst må samfunnshensynet tillegges større vekt ved innføring av sosiale reformer. For eksempel har ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) bidratt til økende tidligpensjonering, noe som vil forsterke virkningene av den demografiske utviklingen med økende antall pensjonister i forhold til antall yrkesaktive.

Inntektspolitikk og koordinering i lønnsdannelsen blir av og til fremstilt som et særnorsk og foreldet fenomen. Men dette er ikke riktig. Også i mange andre land har en innsett betydningen av den kollektive fornuft, og i økende grad kommet til enighet om sosiale pakker som ligner på vårt solidaritetsalternativ. Internasjonale sammenligninger viser betydelig lavere ledighet i land med koordinert lønnsfastsettelse enn i land med lokal eller bransjevis lønnsfastsettelse. Den ledighetsdrivende virkningen av sterke fagforeninger ser i stor grad ut til å bli motvirket dersom fagforeningene er med på en samlet ansvar for utviklingen i økonomien.